

Літаратура

1. *Адамовіч Г.* В глыбь образа // Нёман. – 1982. – № 12. – С. 159-160.
2. Анталёгія сучаснага беларускага мыслення / А.С.Разанаў [і інш.]; пад аг. рэд. А.Анціпенкі, В.Акудовіча. – Санкт-Петербург, 2003. – 496 с.
3. Беларускія пісьменнікі: Бібліягр. слоўн.: у 6 т. / Рэдкал.: І.Э.Багдановіч [і інш.]. – Мінск, 1995. – Т. 5: Пестрак – Сяўрук. – 480 с.
4. Введение в литературоведение: Учеб. для филол. спец. ун-тов / Г.Н.Поспелов [и др.]; под ред. Г.Н.Поспелова. – 2-е изд-е. – Москва, 1983. – 327 с.
5. *Жураўлёў В.П.* Структура твора. Рух сюжэтна-кампазіцыйных форм. – Мінск, 1978. – 312 с.
6. *Калеснік У.А.* Страла і мэта // Беларусь. – 1991. – № 10. – С. 25-33.
7. *Кісліцына Г.М.* Алесь Разанаў: Праблема мастацкай свядомасці. – Мінск, 1997. – 144 с.
8. *Ламека Н.У.* “Зямлі вяртаючы нябёсы”. Творчасць Алеся Разанава ў кантэксце сусветнай літаратуры // Роднае слова. – 2004. – № 2. – С. 28-32.
9. *Лявонова Е.* “Палову жыцця падаюся ў свет, палову – варочаюся са свету...”. Алесь Разанаў і філасофска-эстэтычныя пошукі ў еўрапейскай літаратуры // Роднае слова. – 1997. – № 12. – С. 32-42.
10. *Лявонова Е.* “Гук – «электрон» верша”: Гукатворчасць Алеся Разанава і еўрапейская літаратурная традыцыя // Роднае слова. – 1998. – № 4. – С. 29-36; № 4. – С. 29-36.
11. *Лявонова Е.* “Паэзія не хлеб надзённы, але – надзённы”. Алесь Разанаў і постмадэрнізм // Роднае слова. – 1998. – № 6. – С. 39-49.
12. *Лявонова Е.* Крок за крокам тут збліжаюцца мовы // Літаратура і мастацтва. – 29 лістапада 2002. – С. 6.
13. *Разанаў А.С.* Адраджэнне. – Мінск, 1970. – 48 с.
14. *Разанаў А.С.* Вастрыё стралы. – Мінск, 1988. – 160 с.
15. *Разанаў А.С.* Версэты // Дзеяслоў. – 2005. – № 4 (17). – С. 5-14.

Х.П. Варонька

Бытавая лексіка ў кнізе “Руф” Францыска Скарыны

Кніга “Руф” з’яўляецца часткай Старога Запавету. Адносіцца яна да раздзелу Пісанняў і, як мяркуюць даследчыкі, разам з кнігамі “Эсфір”, “Плач Ерамій” і “Песня песняў” складае асобую групу старазапаветных тэкстаў. Падставай для такой класіфікацыі з’яўляецца значная адасобленасць, як структурная, так і тэматычная, астатніх кніг раздзелу Пісанняў. Кніга “Руф”, таксама як і шэраг іншых, не без пытанняў увайшла ў канон, і, без сумневу, трапіла туды толькі таму, што ў тым выглядзе, у якім яна дайшла да нас, кніга заканчваецца радаводам цара Давіда, чыімі продкамі і лічыліся дзейсныя асобы.

Францыск Скарына, паставіўшы перад сабой мэту даць Свяшчэннае Пісанне “паспалітаму люду”, надрукаваў кнігу “Руф” у 1519 годзе асобным выданнем, дарэчы такім жа чынам выдаваліся ўсе астатнія кнігі Старога Запавету. Кампазіцыя, а ў прыватнасці архітэктанічная канва тэксту традыцыйная, падобным жа чынам афармляліся наступныя кнігі. Над гравюрай

змешчана яе тлумачэнне, што выключае рознацытаванні. Пасля ідзе ўласна назва, першасная характарыстыка кнігі разам з імем друкара – Францыска Скарыны. Тэкст так званай прадмовы (у тэксце яна называецца “сказанне”) змешчаны на адной старонцы і тлумачыць, на якой падставе кніга “Руф” трапіла ў Стары Запавет. Дарэчы, дзеля большай аўтарытэтнасці і аб’ектыўнасці цытуюцца Евангелле ад Мацвея і Евангелле ад Лукі, згадваецца Ісаіна прароцтва. Юрый Лабынцаў называе наступны элемент “зачало”, або “інцыпіт”. Далей адбываецца нумарацыя главы. Наступны элемент – “надпісанне”. Ён уяўляе сабой кароткі змест наступнай часткі, уласна тэксту. У кнізе “Руф” – 4 напісанні. Мэта іх выкарыстання прагматычная – актывізацыя ўвагі чытача. Вельмі важна, што “надпісанні” лічаць “часткай арыгінальнай творчасці Францыска Скарыны, часткай яго літаратурнай спадчыны” [3, с. 129]. Думаецца, такое меркаванне слушнае і аб’ектыўнае, калі ўлічваць, што тэкст “надпісанняў” сапраўды арыгінальны. Як такога пасляслоўя ў кнізе няма, ёсць заключнае слова друкара, дзе ёсць звесткі адносна часу і мэты стварэння помніка. Другі раз згадваецца імя і радзіма друкара: *“вытиснена... працею ученаго мужа Францыска Скорины из славнаго града Полоцька...”* [1, с. 15]. Варта адзначыць сродкі ўпрыгажэння тэксту: 8 буквіц з раслінным і жывёльным арнамантам, застаўка, знешняе аздабленне апошняй старонкі тэксту, дзе ідзе гаворка аб радаводзе Давіда, з дапамогай кампанойкі матэрыялу ў выглядзе лесвіцы. Але наколькі незвычайная архітэктоніка твора, настолькі цікавая і шматпланавая лексіка ў кнізе “Руф” Францыска Скарыны.

Пытанне мовы выдання – найбольш значнае менавіта для вызначэння асновы, моўнай базы твора. Хоць бясспрэчна, што катэгарычнага і адназначнага адказу на пастаўленае вышэй пытанне даць нельга. Чаго варты толькі навуковыя дыскусіі адносна крыніц для друкаванай Бібліі Францыска Скарыны, што з’яўлялася асновай для перакладу, хоць фактычна перакладам кніга “Руф” не з’яўляецца. Відавочна толькі тое, што царкоўнаславянская традыцыя, заходнееўрапейскі культурны і навуковы вопыт, народная беларуская стыхія суіснуюць у творы. Як бы нам не хацелася атаясамліваць мову Скарыны з беларускай, але нашыя імкненні аб’ектыўна будуць праўдзівыя толькі часткова.

Лексіка больш значная для нас у дадзеным выпадку, таму што ў параўнанні з фанетычнай, марфалагічнай гэтая сістэма больш адкрытая, цесным чынам звязаная з пазамоўнай рэчаіснасцю, якая з’яўляецца своеасаблівай знешняй перадумовай для семантычных змяненняў. Калі фанетычныя, марфалагічныя змены ў большасці выпадкаў звязаны з унутрымоўнымі фактарамі, то лексіка з’яўляецца фактычна маркерам, моўным індыкатарам, пры дапамозе якога мы атаясамліваем з’явы рэчаіснасці з уласным унутраным адчуваннем і ўспрыманнем. У лексічным складзе мовы знаходзяць адлюстраванне і ўсведамленне міжэтнічныя кантакты; праз пасрэдніцтва розных моў нашая мова папаўнялася новымі адзінкамі, што суадносіліся з

новымі рэаліямі. Аналізуючы лексічны фонд старабеларускай мовы, мы можам выявіць ступень абстрактнага мыслення нашых продкаў, абагуленасць моўных вобразаў, стылістычныя характарыстыкі моўных адзінак, што ўжо размяжоўваліся і суадносіліся з пэўнай сферай ужывання.

Праметам нашага даследавання з'яўляецца тэматычная група лексікі, звязаная з побытам нашых продкаў. Для аналізу мы выбралі свецка-бытавы аповед, кнігу “Руф”, з мэтай выяўлення і вычлянення беларускай лексікі.

Як адзначаюць навукоўцы, колькасць царкоўнаславянстваў прыкметная ў тых кнігах Бібліі, якія “ў большай ступені звязаны з выкладам правіл хрысціянскай маралі, з маральна-этычнымі настаўленнямі (“Плач Ераміі”, “Іоў”). А ў біблейскіх кнігах гістарычнага зместу (кнігі “Царствы”, “Юдзіф”, “Руф”, “Эсфір”), дзе пераважае выклад свецка-бытавых матываў, колькасць царкоўнаславянстваў прыкметна змякшаецца за кошт беларусізмаў” [2, с. 218]. Справядліва выкарыстоўваць кнігу “Руф” для дадзенай тэматычнай групы, бо сюжэтная завязка рэпрэзентуе тагачасную рэчаіснасць, перапрацаваную і дапоўненую Францыскам Скарынам.

У кнізе “Руф” можна выдзеліць наступныя групы бытавой лексікі: 1) назвы, звязаныя з сельскагаспадарчай вытворчасцю: *класы, жатва, пшеница, ячмень, житныи стог, житы*; 2) назвы ежы і пітва: *хлебъ, скиба хлеба, воцтъ, пиша, пражма, сосуды воды*; 3) назвы сельскагаспадарчых угоддзяў і пабудоў: *поле, часть ролы, гумно*.

Падставай для дадзенага члянэння і класіфікацыі стала моўнае чуццё і ступень абстрагавання. Асноўнае, ад чаго залежыць даследчык на дадзеным этапе – аб’ём матэрыялу, з якога можна выбраць істотныя для нас моўныя факты. Але прадстаўлены і знойдзены матэрыял рэпрэзентуе моўную карціну свету тагачаснага беларуса. Акрамя лексікі, непасрэдна звязанай з побытам нашых продкаў, у кнізе “Руф” сустракаюцца вельмі цікавыя словы, што намінуюць розныя з’явы і прадметы навакольнай рэчаіснасці: *чоботь, пестуниа, светки, праца, слютование* і г. д. Яны маюць рознае паходжанне і розны спосаб уключэння ў тэкст, і яны вельмі каларытныя.

У побытавай лексіцы словы выкарыстоўваюцца часта ў асаблівым кантэксце і са спецыфічным значэннем. У словазлучэнні *не пожнутъ всехъ житъ* слова *житъ* – зборны назоўнік са значэннем “усе зерневыя культуры”. Адпаведна аднакаранёвае слова *житныи (стог)* мае значэнне “стог з зерневых культур”, а *жатва* – “збор зерневага ўраджаю”.

Лексема *гумно* мае праславянскае паходжанне і захавалася ў сучаснай беларускай мове з тым жа значэннем. Варта адзначыць, што ўжо ў XV ст. побач са словам *гумно* існавала слова *токъ* з тым жа значэннем, і першасна яно было ўласціва царкоўнаславянскай мове.

Словы *скиба, хлебъ, воцтъ, пражма* маюць сваю спецыфіку. *Скиба, хлебъ, воцтъ* – запазычаныя з нямецкай мовы. Слова *хлебъ* было запазычана яшчэ ў пару

агульнаўсходнеславянскай супольнасці; *скиба*, думаецца, больш позняе запазычанне. *Воцъ* прыйшло насамрэч з лацінскай мовы праз нямецкую, найбольш ранняе, бо лексема адносілася да царкоўнай тэрміналогіі і была звязана з царкоўнай абраднасцю. У царкоўнаславянскай мове яно пісалася без прыстаўнога зычнага *в*: *оцътъ*; *пражма* – беларуская лексема са значэннем “жытнія каласкі, падпечаныя на агні”. У сёняшніх дыялектах Беларусі існуе гэтае слова і мае вузкую тэрытарыяльную аднесенасць, гэта своеасаблівы этнаграфізм. Асобнае пытанне адносна словазлучэння *часть ралы*. Відавочна, што гаворка ідзе пра раллю – месца, пасеў, дзе вырошчвалася збожжа. Для царкоўнаславянскай мовы гэта наогул не характэрная лексема, бо там існавалі свае словы для абазначэння дадзенага паняцця: *поле*, *долина* і г. д. Гэту лексему (*часть*) *ролы* можна аднесці да старабеларускага моўнага фонду, сёння гэта слова агульнаўжывальнае.

Адносна бытавой лексікі ў кнізе “Руф” Францыска Скарыны мы можам зрабіць наступныя высновы:

1. Колькасць уласна бытавых лексем у кнізе невялікая, але гэта тлумачыцца аб’ёмам і значэннем самой кнігі.

2. Лексічны склад вызначанай тэматычнай групы разнастайны адносна часу ўзнікнення, шляхоў пранікнення і характару ўжывання слоў.

3. Нешматлікія моўныя факты вызначанай тэмы вельмі яркая і натуральна фіксуюць ступень развіцця тагачаснага грамадства і з’яўляюцца важнымі складнікамі моўнай карціны свету нашых продкаў.

Літаратура

1. Біблія: факсімільнае ўзнаўленне Бібліі, выдадзенай Францыскам Скарынаю ў 1517–1519 гг.: У 3-х т. – Т. 2. – Мінск, 1991.
2. Булыка А.М., Жураўскі А.І., Свяжынскі У.М. Мова выданняў Скарыны. – Мінск, 1990.
3. Лабынцаў Ю.А. “Надпісанні” глаў як частка літаратурнай спадчыны Скарыны // Спадчына Скарыны: Зб. матэр. першых скарынаўскіх чытанняў (1986). – Мінск, 1989.